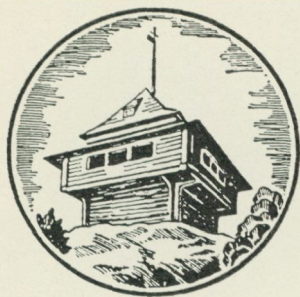




**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1951**



FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1951

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · ERIK ANDRÉN

Redaktör: Erik Andrén

Omslagsbilden visar en detalj ur en målning av den lilla idylliska 1700-talsgården Svindersvik i Nacka, som nyligen kommit i Nordiska museets ägo och som utförligt behandlas i denna årsbok. Målningen är signerad av Carl Petter Hilleström 1784 och tillhör Nordiska museet, inv.-nr 217,359.

*Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1951
Djuptrycksplanscher från Nordisk Rotogravyr*

PÅ KUNGENS PLATÅ

UNDER CARL XIV JOHANS KRONPRINSTID

av Sigurd Wallin

Från på Årsta, Märta Helena Reenstierna, försummade inte utan nödtvång att avnjuta de skådespel som kunglighetens offentliga uppträdande erbjöd huvudstadsfolket. Hon såg de högtidliga intågen, kröningarna och varje lit de parade och hon granskade regalierna på nära håll. Men den kungliga taffeln på Slottet kom hon aldrig åt att syna. Det var blott vid Carl Johans trupprevy på Gärdet midsommardagen 1820 som hon fick se kungen äta i ett tält vid Borgen. Från tältöppningen såg hon bordsdekorationens mittpjäs, ”en förgylld Pyramide med påskrift af Svarta Bokstäfver på den sidan, som vändes utåt — Den 24. Junii 1820 — hvad som var å andra sidan vet jag ej”. Just detta datum står målat på sockeln till en dekorationspjäs, en kolonn i form av ett fascesknippe, som bär upp fanor och en vapensköld och kröns av en stjärna, ännu fastän något fragmentariskt bevarad i Nordiska museet tillsammans med åtskilliga andra rester av likartade dekorationer. Hela denna samling överlämnades år 1890 till museet från Kungl. Husgerådskammaren på Stockholms slott (inv.-nr 66,243—66,254). Det är allehanda monument och troféarrangemang med skulpturer i trä och gips, ett par stora bordsplatåer av trä och dessutom lösa delar som tillhört förlorade enheter. Den konstnärliga nivån är ej så imponerande som de historiskt högtidliga laterna. Huvudintresset ligger väl mera på användningen som festdekorationer på kungliga bord, då dessa kvarlämnade rester torde få räknas som tämligen ensamma från sin tid. Inskrifter och emblem tyda på att det hela härrör från Carl XIII:s tid och de första åren av Carl XIV Johans regering.

En hjälp för att sortera in dekorationerna i deras inbördes sammanhang och på de högtidligheter då de tjänstgjort erbjuda hovkassaräkningarna, där man också kan lära känna en del om annan tillfällig rekvisita från omskapandet av slottets interiörer för kungahusets familjefester och högtidlighållande av historiska händelser. Och för bordsdekorationernas del kan denna arkivaliska källa också peka på en sak som kanske är nog så naturlig som utgångspunkt, nämligen sockerbagarnas roll. I de flesta fall var det tydligen hovkonditorns konstskicklighet som dikterade nivån, och det som åstadkoms vid de allra mest representativa tillfällena får då ses som en stegring upp över konditorskonsten, vilket kanske kan stämma den konstnärlige domaren till en viss skonsamhet.

Andre hovmästaren och konditorn L. Willemin var leverantör till hovkonditoriet av vad som behövdes för desserten, och hans månadsräkningar ge detaljerat besked om ingredienserna. Räkningen för december månad 1808 över leverans till Gustaf IV Adolfs hov kan tjäna som ett exempel. Den betalades först ett par år senare (Hovkassaräkning 1811, del I, verifikation sid. 68, Slottsarkivet). Innehållet är följande: 239 Tallrikar diverse confiturer, 154 tallrikar äpplen, 47 tallrikar päron, 51 à la glacer, 2 buteljer vinbärssirop, 10 st. kompotter, 2 buteljer hallonsirop och slutligen "En Decoration för Deras Kongl: Högheter Prinsessorna till Juhldagen med Figurer af Pastillage och Ett Träd med 10 st. färska Pommerantser". Häråt gladdes sig alltså Gustaf IV Adolfs och drottning Fredrikas tre små döttrar under sin sista jul på Stockholms slott.

Willemins nästa leverans av dekorationer gällde riksdagen i maj 1809 och Carl XIII:s kröning i juni. Han levererar fem grupper om fyra "Assiettes Montés en pastillage" till ett pris av 4 och 3 riksdaler banko per styck (1810 I: 582). Dessa fem grupper av dekora-tionsassietter beskrivas på följande sätt: "4 Assiettes avec 4 figure tenant un Bouquet de fleur", "4 dito avec 4 figures tenant un flambeau et soutenue par une Aigle", "4 dito avec 4 Singe soutenue une Corbeille de fleurs", "4 dito avec 4 figure tenant des Girnand de perle", "4 dito avec Le Chifre de Charle XIII" och "4 dito monté en piramide avec deus Drapau". Hela borddukningssystemet var grundat på fyrtalet av likvärdiga

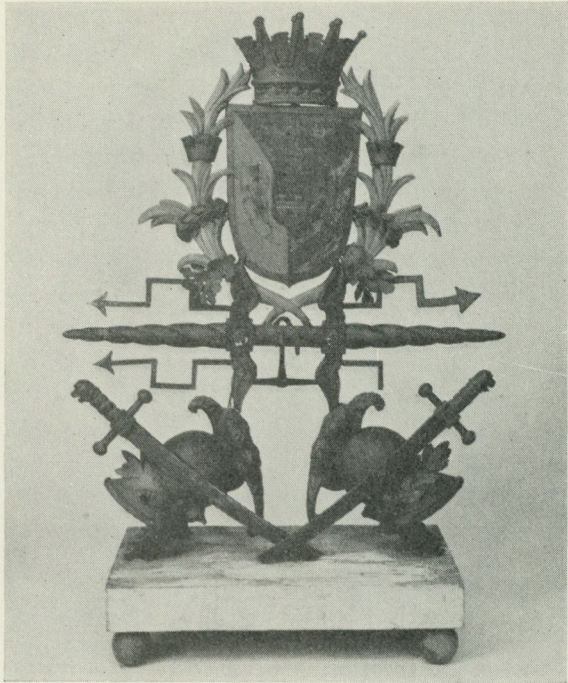


Bild 1. Sidopjäs till bordsdekorationen på kronprins Carl Johans födelsedag 1813. Trofégrupp med kronprinsens vapen, ommålat efter unionen med Norge. Skuren av bildhuggaren Eric Österberg. Nordiska museet, inv.-nr 66,251 b.

pjäser, fat, assietter, vinflaskor, ljusstakar etc. Därav dessa grupper om fyra lika dekorationsassietter.

På månadsräkningen för april 1811 stå 12 st. dekorations-tallrikar (II: 839). I juni 1816 kommer en stor leverans av dekorationer till desserttallrikar (II: 1347), dels en enstaka à 5 riksdaler banko "förgyld Tambour med Ornamerter", dels sex grupper om fyra à 4 rdr och slutligen fyra gånger 4 st. plus 2 st. à 3 rdr. Motiven äro tambourer med kolonner, vaser och blommor, tempel, trekanttempel med pärlor och rosor, genombrutna pyramider, kronprins Carl Johans monogram osv.

Under år 1817 tillkomma åtskilliga dekorerade desserttallrikar, levererade av hovkonditorn E. Gavuzzi. Till kronprins Carl Johans födelsedag den 26 januari (II: 1187) lyder räkningen "An 4 St. Bord Decorationer med H. K. H. Kronprinsens höga Namn-

Chiffre, bestående Botten af en Tambour med äkta Förgyllning, samt öfra Delen i form af en Piedestal med ett Palmträd, för Silfver och Guld Brodurer samt försilfrade och förgylde Medaljonger, målade Palmträd samt Papper och Papp à 8 dr St." — "4 St. Bord Decorationer hvaraf Botten en Piedestall och på hvarje sida Collonner hvarpå en liten Blomsterkruka samt öfre delen en Pyramide i spiral form för Silfver och Guld Brodurer samt försilfrade och förgylde Medaljonger samt 20 st. Bouquetter af franska Bouquetter, Papp och Papper à 8 dr". Följande dag kommer en räkning på reparation av desserttallrikar (II: 1189). Den gäller "Blomster Bouquetter och förgylde Urnor för hvardags Decorationerne". Slutligen lämnar Gavuzzi den 19 maj räkning (II: 1271) på "4 St. Artificielle Blomster Bouquettes, til fyr-gyld. Decorat. Tallr." och "4 St. Dito omgjorde till Decorations Tallrickar som nyttjas på Haga".

Det framgår alltså tydligt att vid Carl XIII:s hov bruket av desserttallrikar i satser om fyra stycken med dekorationer i icke ätbart material var genomfört både vid festliga tillfällen och på den dagliga taffeln samt även vid vistelse på lustslotten. — Helt naturligt har intet blivit bevarat av dessa förgängliga ting.

Vid olika tillfällen levererade Willemin också enstaka dekora-tionspjäser såsom till den stora festen på Hoglandsdagen den 17 juli 1809: "Nota D'une Decoration faite pour La fete qui a été Donnée Le 17 Juillect 1809. Decoration Representa un Vaiseau a La n'alogue De La faitte Du 17 Juillect" (1811 I: 448). På sitt ej fullt regelmässiga skrivsätt vill han kanske säga att arbetet var analogt med en tidigare Hoglandsdagsdekoration. Vid flera tillfällen återkommer i Willemins räkningar "en dekoration av socker" eller "en Sockerdekoration" utan närmare beskrivning (1811 II: 621 och 937, 1812 II: 1063, 1814 II: 566). Från handelsman E. Lindström inköptes i oktober 1811 ett parti träformar, tydligen särskilt beställda för det kungliga bordets behov. Det var stora formar till ornament, troféer, figurer och namn samt "Sveriges Wapen och alla kongl. Svänkska Orden med dess kedjor" (1811 II: 1271). — Ej heller av detta är något kvar.

Platån, borddukningens stora mittpjäs har icke nämnts i sam-band med de nu anförda konditoriarbetena, vilket dock icke ute-

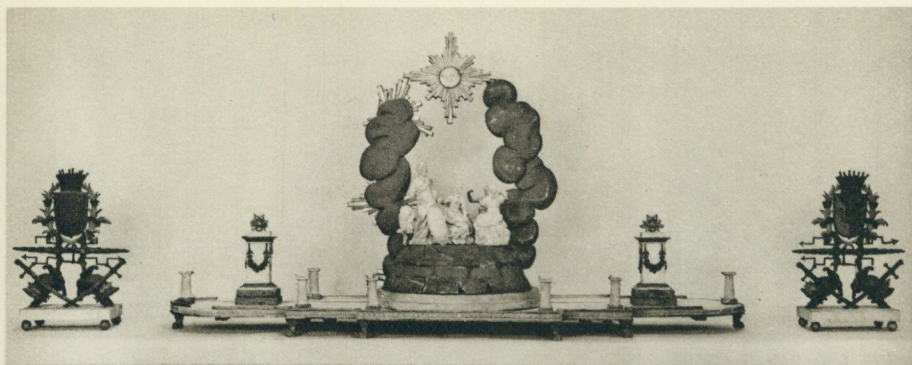


Bild 2 och 3. Plåtå till kronprins Carl Johans födelsedag den 26 januari 1813. Tillverkad under ledning av hovmålaren Carl Gustaf Eckstein. Mittgruppen, Svea och Parcerna, av bildhuggaren Axel Fahlcrantz. Nordiska museet, inv.-nr 66,248.



Bild 4 och 5. Platå med odödlighetens tempel, för konungens bord på kronprins Carl Johans födelsedag den 26 januari 1814. Tillverkad under ledning av hovmålaren Carl Gustaf Eckstein. Nordiska museet, inv.-nr 66, 245, -47, -52.

sluter att de sist omtalade enstaka dekorationerna varit avsedda för densamma. På serafimerordenstaffeln den 4 maj 1810 stod emellertid en "Plateaus Decoration", för vilken 25 rdr banko betaltes till hovmålaren M. Wilh. Schnée (II: 543). Räkningen ger ingen uppgift om arbetets art men att det här gäller ett annat yrkesområde än hovkonditorns är klart. Till publik spisning den 3 november 1810, dagen efter kronprins Carl Johans intåg i Stockholm, och den 10 januari 1811 gjorde Schnée också platådekorationer, vardera för 33 rdr 16 sk. (1810 II: 857, 1811 II: 603). Ej heller dessa äro beskrivna.

Alltifrån kronprins Carl Johans ankomst blev hans födelsedag den 26 januari föremål för mycken festlig uppmärksamhet vid hovet och kom att bilda en festgrupp tillsammans med den redan förut firade 28 januari, Carladagen. Till Carl Johans födelsedag år 1813 tillverkades för konungens bord en platå, bild 2, för åtskilligt större kostnad än de förut omtalade, nämligen 143 rdr 32 sk. banko (1813 II: 1058—1068). Hovmålaren Carl Gustaf Eckstein stod för företaget och kostnaderna fördelades på följande sätt på de olika tillverkarna: bildhuggaren Axel Fahlcrantz 30.—, bildhuggaren Eric Österberg 49.32, snickaren Fred: Aug: Eckstein 33.16, förgyllaren Mathias Thunström 24.— och för 12 alnar blomsterguirlander 6.32. Av detta arrangemang finnes dessutom så mycket i behåll att det i huvudsak ej erbjuder några svårigheter att identifiera räkningarnas uppgifter med själva föremålen. Snickare F. A. Eckstein gjorde "Snickare och swarfware arbetet, bestående af en större plan med fötter under, samt 2:ne mindre planer med kulor under, samt 2:ne Piedestaller och 30 stycken Lysare, jämte träds ihopsättande till Bildhuggeriet af hela Decorationen, med Transport och opsättning". Bildhuggaren Fahlcrantz gjorde dekorationens centralgrupp "föreställande Svea med attributer, samt de tre Parquerna", bild 3. Den andre bildhuggaren hade de mer ornamentala uppgifterna, en slända, en kunglig krona, klippan, molnen och solen, platåns lagerstav och 10 lejonfötter, samt de båda sidopjäserna med Carl Johans vapen och monogram, beskrivna: "2:ne Tråfeäer skurna på bäge sidor, med Kasskar, palmqwistar, kransar, kronor Pilar svärd m. m.", bild 1,

och vidare 30 eldflammor på kolonnerna (lysarna?) och de båda piedestalernas flammor, festoner och lister. Förgyllaren Thunström skötte målning och förgyllning.

Den stora platån är en träskiva, 251 cm lång och med 91 cm brett mittparti, målad i vit limfärg och med kantlisterna och de tio lejonfötterna förgyllda. Mittpjäsen på platån är en rundad bergkulle, målad svart med glitter. Av skulpturgruppen på berget äro de tre Parcerna skurna i trä och vitmålade, medan den nuvarande Sveafiguren och hennes lejon äro av gips, väl en senare komplettering. Gruppen framträder mot tvenne bolmande mörkbruna moln, det ena utskjutande knippen av guldstrålar av samma form som den krönande solens. I dennas mitt står numera "D: 26 Ian. 1816". Hela pjäsens höjd är 119,5 cm. Räkningens båda piedestaler äro ett par altaren av trä med listverk och festoner. Ett par grupper av frukt, blommor och lågor av förgylld gips på dessa altaren äro kanske också senare kompletteringar. En uppsättning av tio stycken små pelare, som synas ha burit flammor och varit förenade med kedjor äro måhända en ersättning för de trettio lysare med eldflammor, som räkningen omtalar. Utanför platån och direkt på bordet ha tydligen de båda troféerna varit placerade. På socklarna med kulfötter äro på ett luftigt och föga statiskt sätt uppgillrade hjälmar, svärd, rättvisans vågskål och Zevs' bevingade blixtar, bärande en kransomgiven sköld med kronprinsens monogram på ena sidan och hans vapen på den andra. Höjden är 69 cm. Det nu synliga vapnet är ett unionsvapen i de heraldiska färgerna, tydligen målat över det ursprungliga.

Till kronprinsens födelsedag följande året, den 26 januari 1814, gjordes två nya dekorationer, en för konungens och en för drottningens bord, bild 4 och 6. I den gemensamma räkningen (II: 1110) anger hovmålaren C. G. Eckstein denna gång icke sina medarbetare men arbetet är i de bevarade delarna av samma karaktär som 1813 års platå, huvudsakligen gjort i målat och förgyllt trä. Räkningens beskrivning över de båda dekorationerna är följande: "Förfärdigat en Stor Bords-Decoration nyttjat d. 26 Januari 1814 på Kongl: Slottet, hvilken bestod utaf Ett Tempel vars Entablement och tak upbars af 6 Ioniska Colonner på des

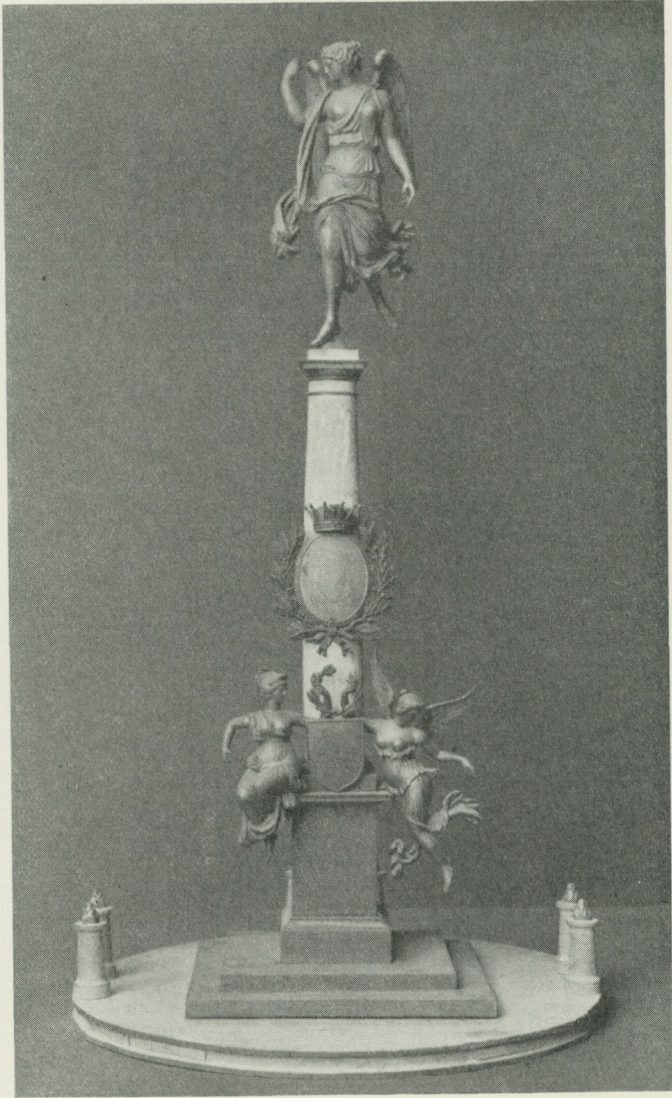


Bild 6. Dekoration för drottningens bord på kronprins Carl Johans födelsedag 1814. Tillverkad under ledning av hovmålaren Carl Gustaf Eckenstein. Nordiska museet, inv.-nr 66,254.

fotstälning, inuti Templet Stod Byster af 6 framledne Konungar på förgyllta Pie de Staller jemte 2:ne Tomma Pie de Staller [bild 5] på Coupolen Satt en figur förestellande Odödlighets Gudinnan, på Boda Sidor om Templet voro Hans Majst. Konungens och Hans Kongl: Höghets Kron-Prinsen Namn teknade på Schöldar och omgifne med Krigs Tropheer, til hela Decoration var en stor Ornerad och förgyld Botten." "Dito, en mindre Bords Decoration för Hen. Majjist: Drottningens Bord bestoende af en hög Blå Colon på des Pie de Stalle, på Colonnen fästades af 2:e Ienier en Schöld teknad med d 26 Januar, öfver Colonne en Sol med H: K. H. Namn, på Piede Stallen vilade H: K: H: Vapen öfver vilket Äran och Rycktet höllo en Lager Krantz. Decorationen stod på en målad och förgyld Botten och omgifven af Girlanger m. m."

Av dessa båda dekorationer är det väsentliga i behåll fastän med vissa senare förändringar. Rundtemplet är 107,5 cm högt. Dess plåtå är 247 cm lång med en cirkelrund platta i mitten, 102,5 cm i diameter, och vid ändarna två rektangulära plattor, burna av vardera fyra lejonfötter. Sidopjäserna med konungens och kronprinsens monogram inom ovala strålande sköldar äro troféuppbyggnader med fanor och trummor, höjd 83,5 cm. Postamenten bära valspråken "Folkets väl hans högsta lag" resp. "Folkets kärlek hans belöning". I rundtemplet har senare i stället för de många småbysterna insatts en större figur på ett postament mitt under kupolen. Av de ursprungliga båda tomta postamenten saknas numera det ena. På den förut ljusblå kolonnen, numera målad i vit marmor, har som bilden visar åtskilliga omändringar gjorts med skulpturerna. Mest framträdande är att den krönande solen ersatts med en stor genie. Skölden, över vilken de båda figurerna hålla en lagerkrans, bär Carl Johans födelseårtal 1764. Hela denna dekoration är numera 142 cm hög, fotplattans diameter 75 cm.

Inom en månad efter den nyssnämnda festen gjorde C. G. Eckstein en kompletterande leverans, nämligen till den 20 februari 1814, då Norges förvärv genom den danska freden firades i Stockholm med stort fyrverkeri, något tidigt eftersom prins Kristian samma dag i Kristiania proklamerade sig som Norges konung. Dekorationerna, som tydligen ersatte flygelpjäserna kring templet på den stora plåtån, hade ett svensk-norskt program, bild 7.

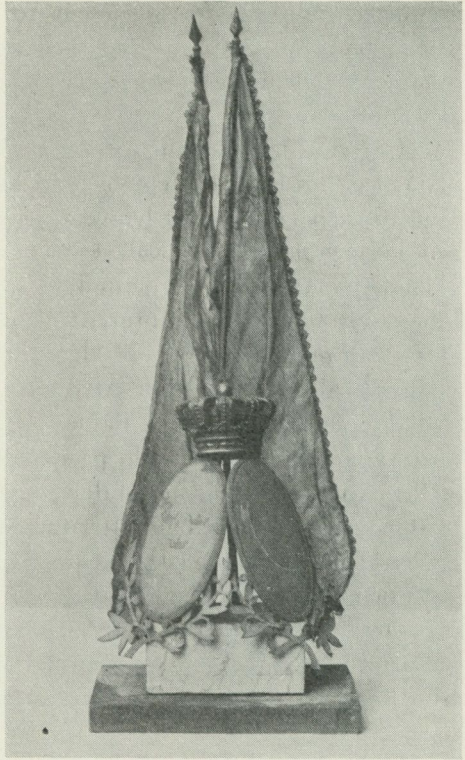


Bild 7. Flygelpjäs till platån med odödlighetens tempel, använd den 20 februari 1814 vid firandet av förvärvet av Norge. Av målat och förgyllt trä, papp och siden. Tillverkad under ledning av hovmålaren Carl Gustaf Eckstein. Nordiska museet, inv.-nr 66,253.

Räkningen (II: 1118) beskriver dem: "2:ne mindre bords-dekorationer nyttjade den 20 feb: 1814. Bestående wardera af en wit pide stalle med bronserad Socle 2:ne Sköldar med Svenska och Norska Vapnen målade omgifna med Olive quistar Betekta med en Kongl. Krona lutande måt 2:e tafs fanor med galoner och Hans Kongl. Majsts: namn teknade." Trots det sköra materialet äro dessa dekorationer till större delen behållna.

Kronprins Carl Johans hemkomst som segrare från kriget mot Napoleon gav anledning till en stor festlighet på Slottet den 5 juni 1814, och i de stora dekorationsarbetena, som kostade 5 182 riksdaler banko, ingår också en ny dekoration till platån på

konungens bord, bild 8. Den har formen av ett monument till Carl Johans ära, gjort i trä och helförgyllt, 142 cm högt, 81,5 cm i diameter nedtill. Räkningarna (II: 1975—1981) visa att snickararbetet m. m. gjorts på Fr. Aug. Ecksteins verkstad (räkningen underskriven den 26 juni av änkan Ulrica Beata Eckstein) och består av "En rund Botten, en half. glob. och dyrå en Pyramid", "En sol" och "12 stycken Faisceaus Romaine med mellanhängande kedjor" men också "En owal. sköld. betäckt med en furstelig krona wilande på ett med lager omlindat. swärd och en spira" och "2:ne fanor af taft". Figurskulpturen utfördes av hovbildhuggare Anders Nordin och beskrives i hans kvitto: "Sculpterat 3:ne st. Figurer med dess tillhörande Atribyter. 1:mo en Föreställer Freden hållande i högra handen en Palmqvist och i den venstra en Fackla med hvilken hon itender Eld på dess krigs Atribyt. 2:do en Föreställer Tacksamheten som faller med det ena knät på Jorden bredevid dess Troffé. Dito ett Altare och en Stork. 3:to en Föreställer Historjen som med den ena handen stöder sig på en trompet och i den andra håller ett ritstift. Dito Hans Kongl: Höghet Kronprinsens Namn Chiffrer. Dito en Orm, altsammans i Trä." Förgyllaren I. G. Öberg har "Förgylt. med. ägta Polerat och matt Guld. Figurer. och Diverse Ornament. samt. Guld. Brons." Slutligen har Johan Schagerberg "Målat en Kongl. Sköld samt en Staf med små förgylta Kronor. Anlagt på Siden och förgylt Hans Majs:ts Konungens Namn med Kongl: Krona samt 3:ne små på sidorne." Detta monument är i det stora hela bibehållet fastän i vissa avseenden defekt. Sålunda fattas en av de tre huvudfigurerna, Freden, som stått till höger på framsidan, medan hennes brinnande krigsattributer ligga kvar. Av vapendekorationen med svärd, stav och två taftfanor återstår blott den ena av dessa senare med C XIII omgivet av kronor. På monumentets framsida visar Tacksamheten på inskriptionen "Åt hjälten som förenade wapnens ära med folkens wälsignelser", på baksidan har Historien just skrivit in årtalen 1813 och 1814 inom den ringformiga ormens evighetssymbol. I den krönande solen står Carl Johans monogram.

Till Oscarsdagen den 1 december 1816 gjordes till drottningens bord en plåtådekoration, bild 9, som i räkningarna får följande beskrivning. Kungl. Slots-Gipsformaren Johan Agazzi göt i gips

två figurer, Hoppet och Minerva samt 12 st. Amourer. Hovbildhuggaren And. Nordin gjorde en oval sockel och en ung ekstam, ändrade Minervafiguren, inpassade figurerna i sockeln och gjorde ett spjut och en ugglan till Minerva, en pansarskjorta, ett svärd och en sabel samt konsternas, handelns och jordbrukets attribut. Förgyllaren I. G. Öberg strök plinten ljusblå med förgyllda kronor, förgyllde de två stora figurerna med metall, de tolv småfigurerna med guldbrons, förgyllde ett parti attributer och slutligen med äkta guld en krona och en sköld. Hovmålaren Carl G. Eckstein skriver att han "målat på en liten förgylld sköld Hans Kongl. Höghet Prins Oscar. namn. en Devis deröfwer och Söderman landska wapen der under". Och slutligen gjorde Christina Sjöblohm till platån "50 stycken Eklöfs quistar af siden, med allt till behör". Kostnaden är: Agazzi 29.16, Nordin 26.24, Öberg 16, Eckstein 2 och Sjöblohm 6 rdr (1817 II: 1181—1195). Av denna dekoration är åtskilligt bevarat, den ovala sockeln, ljusblå och kronströdd, 118,5 cm lång, de två stora och flera av de små gipsfigurerna och den ovala skölden med "Skandinaviens hopp Oscar" och Sörmlandsgripen. Den unga ekstammen och de lösa attributen äro borta jämte alla eklövskvistarna.

Nästa platå kommer till kronprins Carl Johans födelsedag den 26 januari 1817, bild 10. Snickaren Lars Norin gjorde en stor plint tre alnar lång och en aln bred, en plint med en mindre plint ovanpå samt ytterligare två plintar. Målaren Joh. Schagerborg målade de två större plintarna i vit marmor. Hovbildhuggaren Anders Nordin, som stod för arbetet i dess helhet, gjorde själv i träskulptur två figurer föreställande Sverige och Norge, två kungliga kronor, en sköld med kunglig krona, ett altare med två fascies, två sköldar och en eldflamma och slutligen en ekstam och en olivstam. Hovmålaren Carl G. Eckstein målade de båda figurerna, en sköld med kronprinsens namn och två sköldar med Sveriges och Norges vapen, allt vitt med guldornering. Förgyllaren I. G. Öberg förgyllde och bronserade "Et altare med guld Brons, 2:ne faces med guld o. Brons, En flamma. i ägta guld, 3:ne st. Kronor. Pikar m. m." Slutligen gjorde Christina Sjöblohm "500 Eklöfsblad, samt 750 Olif d:o med dertill hörande frukt, allt af flerfärgadt taft, bundit till quistar". Kostnaden är tillsammans 178.8

rdr banko (II: 1225—1235). Av detta är bevarat en 98 cm lång plint med de båda stående figurerna Svea och Nore med kungliga kronor, allt nu förgyllt, bärande sköldarna med riksvapnen, som nu äro målade i de heraldiska färgerna. Mellan sig lyfta de Carl Johans kungliga monogram, vilket alltså blivit tillsatt för ett senare tillfälle liksom väl också de båda liggande lejonen av gips. Redan i And. Nordins räkning är antecknat att altaret och dess tillbehör äro "Borttagne och använde i en annan decoration".

Den 4 juli 1817 firades prins Oscars myndighetsdag med stora ceremonier, och till det kungliga bordet gjordes en plåtå, som i större utsträckning än vad tidigare angivits består av förgängliga arrangemang. Några upplysande anteckningar på räkningen visa dels hur man hjälpte sig fram med befintlig rekvisita, dels hur mycket av decorationen som genast gick förlorat. Även de rester som tillvaratogos efter festen synas nu vara försvunna. Hovbildhuggaren Anders Nordins räkning meddelar följande: "Ändratt en Stor Säckell samt Fastfästtat Måssa vid den samma." "Ändrat en mindre Säckell samt Bundet med Garn." "Förfärdigat i Trä 2:ne Blomsterhorn." "En Försttelig krona ett stort O: samt andra Machiner till fastt fästtande med Fruktthornen Bockstafven D: en 4 — och Iulij samt Årtalet 1817 alltsammans Böjtt af Stahltrå och sam. Bunnitt." "Dito 2:ne st. Säcklar 4 st. Schölldar och 2:ne kors som fasttades vid Trena." "Dito 10 st. Ballysst. bundne med Garn, för Blomster, stående med sina Säcklar belagde med Måssa." "Kjöppt Diverse Blomster." "Tren, Måssa, Transport jämte Dricks-peng. Oppsättning." Förgyllare Öberg förgyllde med metall två frukthorn, fyra sköldar och två kors, och hovmålare Eckstein ornerade frukthornen och satte inskriptioner på de fyra små sköldarna. Kostnaden för det hela var rdr 79.40 (II: 1281—1285). Av anteckningarna på Anders Nordins räkning framgår att den stora sockeln tillhörde kronprinsen, att ståltrådsfigurerna förstörts vid decorationens nedtagning och att endast blomsterhornen, de fyra sköldarna med inskrifter och sex odugliga balustrar blivit inlevererade i magasinet. Av dessa ting återstå nu blott tre förgyllda träsköldar, 28,5 cm höga, med i svart målade inskrifter, av vilka två ännu äro fullt läsliga: "Så skall ej dubbla kronan trycka tung" och "Ty folkets kärlek blir din högsta lön".



Bild 8. Bordsdekoration till festen den 5 juni 1814 vid kronprins Carl Johans hemkomst från Napoleonskrigen. Förgyllt trä, skulpturen av hovbildhuggaren Anders Nordin. Nord. m., 66,246.



Bild 9 och 10. Mittpjäserna till två platådekorationer. — 9. Från Oscarsdagen den 1 december 1817. Figurer av Johan Agazzi och Anders Nordin. — 10. Från kronprins Carl Johans födelsedag 1817. Sverige och Norge av Anders Nordin. Sedermera ändrad. — Nordiska museet, inv.-nr 66,249 och 66,243.

För den jämförelsevis låga summan av 18 rdr åstadkom hovbildhuggaren Anders Nordin med hovmålaren Carl G. Ecksteins hjälp en plåtå till kronprinsens ära, nyttjad på kungliga slottet den 21 augusti samma år 1817, tronföljarvalets årsdag. Beskrivningen lyder: "En Bårsáu Sammanbunden af Lager och Oliven. Sockeln belagd med Måssa samt en Obelisk förfärdigad i Trä och Måhlad som Granit samt hans Kongl: Höghet KronPrinsens Namn och en På Pjedestallen Anbragt Inskription" (1818 II: 558—560). Denna obelisk är icke bevarad.

I de här ovan använda räkenskaperna gäller det ingalunda ovanliga förhållandet, att de utförande hantverkarnas prestationer i detalj redovisas medan den konstnärlige upphovsmannen ofta blir helt onämnd, stundom därför att han åtnjuter årslön. Ett par namn skymtar dock, som kan ha ett visst värde att observera. Vid segerfesten för kronprins Carl Johan i juni 1814 har major Fredrik Blom attesterat räkningarna till de omfattande arbetena i festsalen, men däremot icke till den helförgyllda plåtådekorationen "åt hjälten som förenade wapnens ära med folkens väl-signelser". Samma roll spelade konduktören Axel Nyström för festanordningarna till kronprinsens födelsedag 1816, men just då gjordes inga nya plåtådekorationer. Mer upplysande är professor Fredrik Westins kvittens den 10 mars 1817 å 150 rdr banko "såsom gratification för det biträde han lemnat wid deseiners gifvande samt verkställighet af emblematiske Decorationer för de kongl. Tafflarne vid flere förefallande Högtideligheter" (1817 II: 2573). Professor Westins attest står visserligen endast på räkningarna för plåtån med Svea och Nore till kronprinsens födelsedag den 26 januari 1817, men gratifikationen bör ändå kunna tas som stöd för att antaga Westins idéskisser bakom den tämligen samhöriga följderna av de dekorationer, som tillkommo åren närmast före detta kvittos datum. I varje fall syns Fredrik Westins fonddekoration vid Carl XIII:s begravning i Riddarholmskyrkan den 20 mars 1818 med konungens byst i ett rundtempel, känd genom Boyes magasin, kunna sägas fullfölja den subtila symboliken i 1814 års rundtempel. Och samme konstnärns transparang på Börsfasaden vid borgerskapets fest för det nyförmälda kronprinsparet Oscar och Josefina den 28 januari 1824 (Boyes magasin samma år)

lever alltså högt på symboliken med växande träd, behängda med sköldar, känd från flera av de kungliga plåtarna.

Att hovmålaren Carl Gustaf Eckstein haft en förmansroll vid åtskilligt av tillverkningen torde framgå av räkningarna, som ibland helt gå i hans namn, fastän arbetenas art förutsätter hela arbetslaget av snickare, bildhuggare, målare och förgyllare. Bland dessa är det väl egentligen bildhuggarna Axel Fahlcrantz och Anders Nordin, som kunna påräkna något intresse för sina i trä skurna figurer m. m., men ingendera höjer sig över den handa-skicklige ornamentskärarens nivå.

Så långt räcka hovkassaräkningarnas upplysningar i denna angelägenhet. Bland de bevarade resterna återstår av större pjäser endast en, den inledningsvis omtalade kolonnen från konung Carl XIV Johans bord på midsommardagen 1820 i ett tält ute på Gärdet, då Årstafrun såg en förgylld pyramid stå framför konungens plats, bild 11. Med hänsyn till den totala höjden av detta med fanor och vapen klädda monument, hela 198 cm, är man frestad att betrakta just det som bordsdekorationens huvudpjäs och alltså den "pyramid" som Märta Helena Reenstierna såg och skrev om. I så fall ger pjäsen själv svar på hennes undran vad som stod på framsidan. Denna bär nämligen exakt samma inskrift som baksidan i svart på det förgyllda postamentet: "D: 24. Iunii. 1820."

Det har redan ovan påpekats hur pjäserna efter hand ändrats om för att tjäna under nya förhållanden. I samlingen finnas också åtskilliga lösa delar, som hört till ännu andra dekorationer, bland annat ett Carl XIV Johans kungliga monogram gjort av tunna järn och klätt med fastlindade lagerblad, alltså ett exempel på den dekorationsart som ovan beskrivits efter en räkning. En omläggning av hovräkenskapsföringen gör att man ej kan följa det, som gjordes under Carl XIV Johans regeringstid, med samma exakta detaljering som under hans kronprinstid.

Vill man nu se sig om efter omnämmanden eller beskrivningar av andra ögonvittnen än enbart tillverkarna, så ligger det nära till hands att en så flitig antecknare av detaljer från hovets liv under just denna period som överceremonimästaren von Haus-

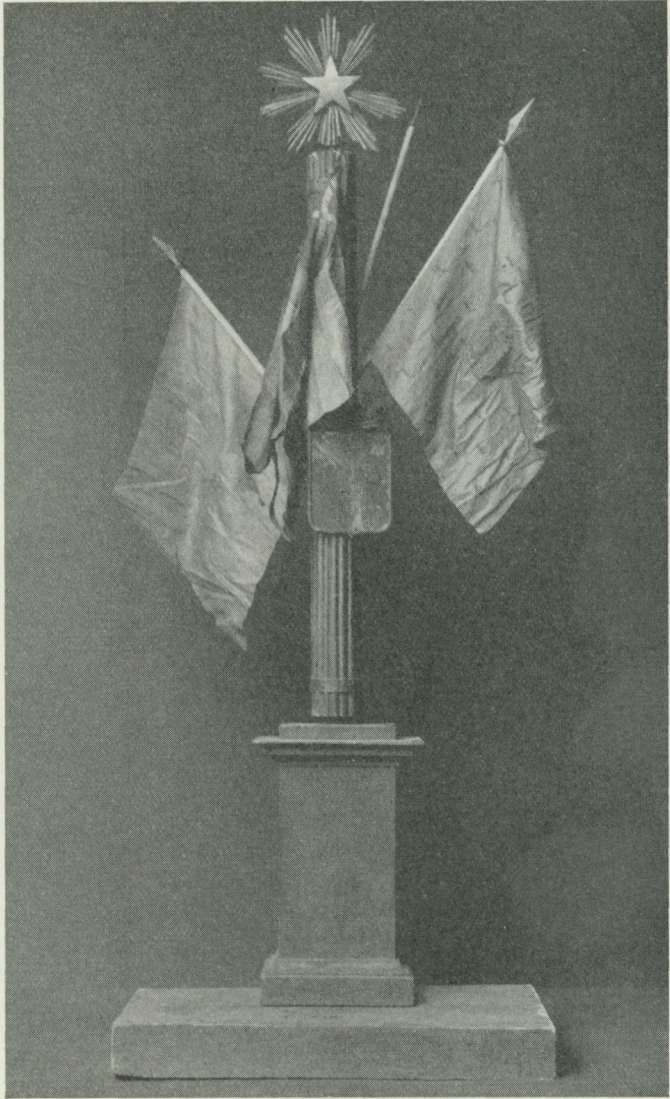


Bild 11. Bordsdekoration från Carl XIV Johans bord i ett tält vid Borgen på Ladugårdsgårde midsommardagen 1820. Förgyllt trä och sidenfanor. Nordiska museet, inv.-nr 66,244.

wolff skulle ha ägnat platån och dess dekorationer en vederbörlig uppmärksamhet i sina utförliga journaler från alla slag av ceremoniösa tillfällen åren runt, numera förvarade i Riksarkivet. En titt i dessa på de dagar som föremålen själva och hovkassaräkningarna anvisa ger emellertid det något överraskande resultatet att denna detalj i regel alls icke beröres. Överceremonimästaren ger mycket detaljerade redogörelser för hovfesternas program både till personer och lokaler. Han beskriver slottsrummens festdekoreering omsorgsfullt och så att man noga känner igen räknenskapsuppgifternas snickare-, bildhuggare-, målare- och förgyllaräräkningar. Han beskriver divertissemangernas program och aktörer, de kungliga personernas danser och vilka gäster de benåda med samtal eller hälsningar, han följer gästerna till de i olika rum anrättade tafflarna, anger uppdelningen i grupper efter bord samt den inbördes placeringen, i all synnerhet de utländska diplomaternas, åtminstone så långt som det varit möjligt att iakta från hans egen plats. Och även negativa skäl tala för hans skrupulösa noggrannhet, såsom då det stundom heter att han icke kan ge någon beskrivning, då han icke var befalld till festen i fråga. Under dessa förhållanden är det påfallande att överceremonimästarens journaler äro så avgjort tomma på uppgifter om vad som befann sig på borden. Det är som om det vore en medveten gränsdragning mellan hans ämbetsområde och hovmarskalkens eller taffeltäckarens, funktionärer som ej tycks ha varit lika flitiga att föra journal.

Läser man i ceremonimästarejournalen om Carl Johans födelsedag 1814, den 26 januari, från vilken man har kvar de båda nyttillverkade platåerna, dels odödlighetens rundtempel för konungens bord, dels den blå kolonnen för drottningens, så får man veta att kungen gick till sina inre rum strax före supén, att de övriga tre kungliga personerna, drottningen, hertigen av Södermanland och prinsessan, hade ett bord i ett av drottningens inre rum i norra slottslängans mellanvåning, att de förnämsta gästerna voro placerade vid ett stort hästskobord i pelarsalen på konungens sida i samma étage, dvs. i slottets nordvästra hörn, med överhovmästarinnan grevinnan Stierneld som värdinna, att någon av statsfruarna gjorde les honneurs vid ett motsvarande hästskobord i drottningens

nedre matsal i slottets nordöstra hörn, alltjämt i mellanvåningen, samt att ytterligare bord, hovmarskalkens och en kammarherres, funnos i konungens övre matsal och drabantsal i stora festvåningens västra del. Var stodo då rundtemplet och kolonnen? Man kan gissa att de stodo på motsvarande platser som två år senare. Överceremonimästaren låter oss emellertid gissa.

Vid den extraordinärt ståtliga festen den 5 juni 1814, då Carl Johan firades som hemvändande segrare, stodo de förnämsta borden i stora galleriet i festvåningen. I mitten ett runt bord för de kungliga jämte deras excellencers fruar, grevinnorna Brahe, De la Gardie, Ruuth, Engeström, friherrinnorna Rosenblad, Adlercreutz, Lagerbring och grevinnan Mörner. På sidorna därom överhovmästarinnan grevinnan Stiernelds och statsfrun grevinnan Taubes långbord, vardera för 42 personer. Överceremonimästaren talar ej om bordsdekorationen men bordsgrupperingen torde tillräckligt tydligt visa att det helförgyllda monumentet "åt hjälten som förenade wapnens ära med folkens wälsignelser", uppbyggt på ett sfäriskt stycke av jordgloben, stod just på det runda bordet i stora galleriets mitt.

Detta är den enda art av upplysning som denna arkivkälla ger i vårt ämne med undantag för den 26 januari 1816, där bordsdekorationerna verkligen äro nämnda, ett datum varom räkenskaperna tiga men som gör sig påmint i ett par påskrifter på de bevarade sakerna. Här återfinner man nu rundtemplet och den blåmålade kolonnen från födelsedagen 1814. Överceremonimästaren skriver:

"Deras May:ts bord war uti hwita rummet, der äfwen deras Excellencers fruar voro befallta att spisa med den Kongl. Familjen. Plateau på det bordet har warit rätt wacker med en Groupe eller Trophée, der Kronprinsens Chiffre warit med en Inscription. Som jag ej war uti det rummet kan jag ej närmare beskrifwa den.

Öfwer Hofmästarinnan fru Grefwinnan Stiernelds bord war uti Konungens öfre matsal för 72. personer, och der woro Stats fruarne och de förnämste fruar af Hofven, Deras Excellencer, Ministrarne och les Chargés d'affaires samt högre ämbets män. Fru grefwinnan fördes till bordet af Justitiæ Stats Ministern herr Grefwe Gyllenborg, som war dess granne wid bordet till wänster,

och herr General Sucktelen war det till höger, hwilcken förmodelig fördt Sällskaps frun hos Prinsessan Grefwinnan Stenbock, efter hon war hans granne på andra sidan.

Huru Ministrarne och Chargés d'affaires för öfrigt tagit platser, kunde jag, i anseende till min på den ena långsidan af det stora hästsko bordet ej se; men wet att de woro der. Wid desert steg fru Grefwinnan Stierneld upp och proponerade Hans Kongl. Höghets Kron Prinsens skål, som Hans Excellence Herr Grefwe Gyllenborg på dess wagnar framförde.

Den medlersta delen af Plateau på detta stora bord war i god smak och förestälte ärans eller minnets Tempel, uti hwilcket på Piedestals till höger stodo Bustes af Konungarne Gustaf I. Gustaf II Adolph och Gustaf III. Till wänster af Konungarne i Franckrike Ludvig XII, Henri IV och Louis XIV. midt uti woro 2:ne toma Peidestals."

Till journalen för denna dag är fogad Inrikes Tidningar för den 6 februari 1816 med en beskrivning på samma fest, där man i ännu mer officiös form får besked även om det som överceremonimästaren ej såg, ända till detaljer om plåtåerna. Om den kungl. familjens taffel heter det här: "bords-decorationen wid denna taffel föreställde en blå, med guldkronor beströdd colonne triumphiale på sin piedestal, krönt af en gyldene Sol, med H. K. H. Kron-Prinsens Namnchiffer. På midteln af colonnen fästades af twenne genier en sköld med påskrift: den 26 Ianuarii 1816; wid colonnens bas och piedestalens öfra listwerk syntes H. K. H. Kron-Prinsens Wapen omgifwet af Äran och Ryktet, hwilka deröfwer höllo en Lagerkrans. På platfonden ett altare med inskrift:

Åt
Hjelten
Statsmannen
Menniskowännen.

Det hela war omgifwet med lefwande blommor."

Dekorationen på överhovmästarinnans bord kallas odödlighetens tempel och de med byster representerade konungarna "för människokärlek och stora gerningar utmärkte Regenter". På de

två lediga piedestalerna syftade en inskrift på templets framsida: "Måtte Templet sent prydas af Deras Årestoder hwilkas Dygder pryda Jorden."

Den som främst av alla höll hovets sällskapsliv vid makt under denna tid var utan tvivel drottningen, och av hennes dagbok framgår med all tydlighet hennes iver att visa kronprinsen all tänkbar uppmärksamhet och uppskattning av de egenskaper som gjorde honom dyrbar för rikets och icke minst för konungahusets välfärd. Här om någonstans borde man ha rätt att vänta att möta själva uppslagen till den myckna emblematiske rökelse som i fast form serverades honom vid konungaparets bord. Men hur mycket Hedvig Elisabet Charlottas dagbok än innehåller av interiörer från hovlivet har hon dock ej ägnat en enda notis åt någon av alla sina påkostade platådekorationer, som hon dock bör ha haft större förutsättningar att uppskatta som konstverk än en mer eller mindre tacksam eftervärld har. Två små notiser om bordsdekorening är allt man finner, ingendera med drottningen själv som upphov. Hon skriver om den av kronprinsen givna stora festen på hennes namnsdag den 12 maj 1817 att kronprinsen hade låtit dekorera borden med både smak och prakt. Och om Hoglandsdagen den 17 juli samma år berättar hon att den av hänsyn till Ryssland icke kunde firas med någon festlighet, varjämte konungens svaga hälsa gjorde att han åt sin middag i sällskap endast med några få herrar av sin uppvaktning och att dessa beredde honom den fina uppmärksamheten att på platån på middagsbordet anbringa en rostral kolonn, vid vilken var fäst en versifierad hyllning som slutade:

"Din spira dagligt mindre tung,
O! Måtte den oss länge hägna!
Och Nordens folk sig en gång fägna
att ha' en hundraårig kung!!!"

Får man räkna denna Hedvig Elisabet Charlottas tystlåtenhet som ett exempel på hur naturligt det är att tåga om det vane-mässigt självklara i sin omgivning, när man berättar för eftervärlden?

De här meddelade notiserna om kungliga plåtådekorationer äro som skildring av ett festbruk i avsaknad av både början och slut. Deras ämne är rätt och slätt en föremålssamling, som blivit bevarad genom en serie av tillfälligheter eller kanske snarare tack vare ett skrupulöst redovisningssystem inom en på fasta traditioner uppbyggd hovförvaltning. Bordsdekorationernas traditioner ha också under 1800-talets många smakväxlingar bibehållit åtskilliga ålderdomliga drag vid det svenska hovet både vad skåderätter och blomsterprydnader beträffar. Rörande tiden före de här avhandlade åren torde det vara tillräckligt att påminna om två plåtåer, båda anordnade vid fester på Börsen. Vid borgerskapets fest med anledning av avtäckningen av Gustaf III:s staty den 24 januari 1808 stod framför Gustaf IV Adolf en plåtå, som finnes beskriven i Samfundet S:t Eriks årsbok 1917 i en uppsats av Arvid Bäckström. En miniatyrkopia av den nyavtäckta statyn var här huvudpjäsen, uppställd under kronan av ett levande lagerträd, omgiven av en mängd smärre lagrar och oliver och omkransad av Gustaf III:s historia metallica i form av en serie målade plåtskivor. Den andra börsfesten gavs för kronprins Carl August den 31 januari 1810 och beskrivs i Inrikes Tidningar den 16 februari. Framför kronprinsen "sågs en Plateau, genom ströning i färgor, decorerad på det sätt, att Swea krönte, med Furstelig Krona, Hans Kongl. Höghets NamnChiffer, stödd å ett Altare, wid hwars fot woro anbragte Handels och Näringarnes attributer, å sidorne hwarom funnos Swea och Göta Wapen".